

ZABYTKOWY PARK DWORSKI W KLESZCZEWIE

PROJEKT REWALORYZACJI

Dokumentacja i Urządzenie Ogródów
„WILANOWSKI“
mgr inż. Piotr Wilanowski
Rogalin, ul. Kosynierów 5
62-022 Świątniki, tel. (061) 8938164
REGON 630999875 NIP 777-125-76-34

Autor :

mgr inż. Piotr Wilanowski

Piotr Wilanowski

Wojewódzki Urząd
Konservator Zabytków w Poznaniu
Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków

Uzgodniono ze stanowiska konserwatorskiego
Załącznik do pisma/decyzji/postanowienia/zezwoleńia

z dnia 31.07.2008 Nr 40-4153/175/2008

- 2008 -

Wielkopolski
Wojewódzki Konserwator Zabytków
w Poznaniu
Aleksander Starzyński
mgr Aleksander Starzyński

SPIS TREŚCI.

- I. Dane ogólne.
- II. Analiza historyczna i przemiany układu przestrzennego.
- III. Analiza warunków przyrodniczych.
- IV Powiązanie z otoczeniem i granice ochrony parku.
- V. Gospodarka drzewostanem parkowym.
- VI. Analiza układu zabytkowego.
- VII. Koncepcja rewaloryzacji z wykazem roślin przewidzianych do nasadzeń.
- VIII. Wskazania realizacyjne.

Materiały wykorzystane w opracowaniu.

Spis kserokopii.

Spis fotografii.

Spis planów.

I. Dane ogólne.

Wieś Kleszczewo położona jest w centrum województwa wielkopolskiego, ok. 20 km na wschód od Poznania, w powiecie poznańskim, przy skrzyżowaniu drogi wojewódzkiej nr 434 Kórnik – Kostrzyń z drogą Swarzędz – Środa. Miejscowość jest siedzibą gminy Kleszczewo.

Znajdujące się w południowej części wsi, dworskie założenie parkowe położone na działce 15/33 graniczy:

- **od południa** częściowo z ul. Parkową (wydzieloną z terenu parku), częściowo bezpośrednio z terenem dawnego folwarku (dziś w rękach prywatnych),
- **od zachodu** z rozległymi polami należącymi do Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością „Poznańska Hodowla Roślin” i bokiem posesji prywatnej, położonej przy ul. Poznańskiej.
- **od północy** z zabudowaną po swojej północnej stronie ul. Poznańską,
- **od wschodu** z zabudowaną po swojej wschodniej stronie ul. Średzką. Park został wpisany do rejestru pod Nr A 43 Decyzją Urzędu Wojewódzkiego Nr Ks I – 2a/33/48 z dnia 20.07.1949 roku jako park dworski (4). Powierzchnia parku wynosi 2,29 ha, w tym wód 0,39 ha (powierzchnia dwóch stawów) (4), różnica wysokości między najwyższym, nie uwzględniając wysokości kopca, a najniższym punktem wynosi 2,15 m. Obecnie park jest własnością gminy w Kleszczewie, która w ramach rewaloryzacji zamierza przeznaczyć go na publiczny park wiejski o charakterze rekreacyjnym.

Cyfry podane w nawiasach odnoszą się do źródła informacji i odpowiadają numerowi w spisie materiałów wykorzystanych w opracowaniu jaki został przyporządkowany danej pozycji, z której pochodzi cytata lub informacja.

II. Analiza historyczna i przemiany układu przestrzennego.

Z czasów pogańskich - Świniagóra - miejsce zebrań i odprawiania kultu (2). Lokalizowana jako niewielkie wzniesienie, na którym wzniesiono kościół (8).

Rok 1170 - prawdopodobna wzmianka o wsi Kleszczewo pod nazwą „Gleyszowo” wśród dóbr nadanych przez księcia Mieszka III zakonowi joannitów poznańskich (9)

Rok 1201 - pobieranie dziesięciny przez joannitów i kanonika katedralnego (3).

Rok 1218 - wzmianka o wsi „Clessovo” (9).

Rok 1292 - lokacja wsi na prawie średzkim (23), wzniesienie pierwszego kościoła p. w. Wszystkich Świętych, do wsi należały Nagradowice (3). Do tej pory wieś należała do dóbr królewskich, a od tego roku stała się własnością rodów rycerskich, pierwszymi właścicielami byli Syksta i Wierzbęta z Bliznowa (3). Joannici zaprzestali pobierania dziesięciny (2).

Wiek XIV i XV - własność rodu Grzymałów, a potem Górków i Koźmińskich (9)

- Rok 1399 - Kleszczewo jest własnością Mrocza Grzymality podczaszego poznańskiego, później jego syna Filipa Grzymality, następnie Sykstusa Szreniawity z Tarnowa, a później Wierzbęćca z Biskupic pod Stawiszynem (2)
- Rok 1404 - wzmianka o parafii (23), wzmiankowano plebana o imieniu Idzi (4)
- Rok 1700 - budowa dworu (istniejącego do roku 1969) wśród gaju cisowego obok jeziora Plaskoty (pewnie znacznie większych, być może połączonych stawów parkowych). Wcześniejszy drewniany dwór o charakterze obronnym wybudowano na kopcu usypanym na półwyspie stawu północnego, wówczas zapewne wyspie jeziora Plaskoty. (2).
- Wiek XVIII - budowa dworu i powstanie zaczątków parku (3).
- Lata 1589-1599 - Na skutek apostazji patronów Kleszczewo posiadało dłuższe wakanse. W tym czasie właścicielami byli Opalińscy (4).
- Rok 1638. - pierwszy kościół w ruinie (23).
- Lata 1760-1762 - wzniesiono obecny kościół z fundacji ks. Łukasza Lubaszowskiego dziekana kostrzyńskiego i Adama Skarbek Malczewskiego starosty Kleszczewskiego (1).
- Rok 1763 - Kleszczewo przyłączono przejściowo do Czerlejna (4).
- Rok 1777 - Kleszczewo usamodzielniało się (4).
- Rok 1839 - rząd pruski przeprowadza kasatę komandorii joannitów. Ostatnim komandorem był Andrzej Marcin Miastkowski (4).
- Wiek XIX - jak wynika z księgi wieczystej właścicielem był Oscar Kny (3).
- Rok 1843 - remont kościoła (23).
- Rok 1861 - remont kościoła (19).
- Rok 1871 - kościół przyjmuje funkcję parafialnego (23).
- Rok 1886 - właścicielem zostaje Ernst Jeltsch (3).
- Rok 1891 - właścicielem Kleszczewa zostaje Karol Hildebrandt, który w następnych latach tworzy tutaj cenione gospodarstwo hodowlane (3). Jest również autorem parku. Według innego źródła był tylko dzierżawcą Kleszczewa, ponieważ księgi wieczyste podają następujące nazwiska właścicieli Bothe, Zulenin, Binkowski, Meier (4).
- Rok 1895 - Wydanie pruskiej mapy topograficznej w skali 1 : 25 000 przedstawiającej miejscowość Kleszczewo pod nazwą Kleschewo. Granice parku są zgodne z aktualnymi i tylko w części południowo-wschodniej, przed dworem jest dodatkowy obszar, sięgający w głąb dziedzica folwarcznego. Niewiele można dowiedzieć się o kompozycji parku, ponieważ jego obszar przedstawiono nie jako park ale jako użytek – zapewne ogród użytkowy. Czytelny jest tylko zasadniczy układ komunikacyjny, odnotowano trzy stawy i kopiec widokowy w północnej części parku i jeden staw w południowym fragmencie.

Główna, wschodnia droga dojazdowa do dworu (obecnie ul. Parkowa), po zachodniej stronie dworu, rozszerza się w szeroki podjazd do dwóch budynków gospodarczych. W obszarze podjazdu znajduje się staw południowy. Od północnej elewacji większego budynku i stycznie do zachodniej elewacji mniejszego budynku, wprost na północ, przez teren parku w kierunku między trzema północnymi stawami, po zachodniej stronie kopca prowadzi droga, która dociera do głównej ulicy Kleszczewa – aktualnie ul. Poznańskiej. Przed zachodnią elewacją większego budynku gospodarczego istnieje duży obszar wyłączony z użytkowania. Druga droga wyprowadzona z podjazdu przed dwoma budynkami gospodarczymi prowadzi w kierunku południowo -wschodnim doprowadzając do centrum dziedzińca folwarcznego, które podobnie jak wewnątrz parku oznaczono jako użytek gospodarczy. Ciągła zabudowa pierzei wschodniej i południowej dziedzińca folwarcznego poprzedzona jest szerokim pasem przestrzeni komunikacyjnej. Przed frontową, południową elewacją dworu jest wyraźnie widoczny owalny, ułatwiający zawracanie podjazd. Przed północną elewacją dworu zaznaczono obecność małego budynku – być może istniejącej do dziś oficyny

Rok 1909 - Fotografia archiwalna nr 3 ukazuje zapewne południowy staw, stylowy, drewniany, opierający się na betonowych cokołach mostek i otwartą przestrzeń północnego otoczenia stawu, a także kulisy z okazałych różnorodnych drzew, które izolowały kompozycje parku od położonego bardziej na zachód sadu.

Rok 1926 - Właścicielami Kleszczewa zostają spadkobiercy Karola Hildebrandta (3).

Rok 1929 - Fotografia archiwalna nr 1 przedstawia południową frontową elewację dworu obsadzoną licznymi pnączami, klomb i formowany krzew na owalnym gazonie podjazdu. Pozostałe zdjęcia archiwalne (nie datowane) przedstawiają park najprawdopodobniej ze zbliżonego okresu.

Fotografia archiwalna nr 2 przedstawia otwarte otoczenie stawu południowego, zachodnią elewację dworu, szerszą perspektywę na owalny gazon podjazdu, a także charakterystyczne drzewa rosnące do dziś np. lipa drobnolistna o numerze inwentarzowym 97.

Fotografia archiwalna nr 4 przedstawia położone w południowej części parku alpinarium, zachowane do dziś niestety w szczątkowej formie. Jako niewątpliwą, reprezentacyjną atrakcję zlokalizowano je blisko dworu w bezpośrednim sąsiedztwie owalnego podjazdu. Przedstawiona jest również dorosła Anna Hildebrandt, córka Karola, właściciela lub dzierżawcy dworu.

Fotografia archiwalna nr 5 przedstawia południową część północnego stawu, którego kształty są zbliżone do aktualnych, co każe wątpić w rzetelność przekazu map topograficznych przynajmniej z roku 1936 i 1940, które przedstawiają nie jeden połączony, ale trzy odrębne stawy w tej części parku. Także i na tym stawie, na jego przewężeniu zrealizowano mostek większy od mostku na południowym stawie o podobnej ale nieco uproszczonej konstrukcji. Z tego ujęcia dobrze widoczny jest kopiec widokowy, na którego szczyt prowadzi spiralna ścieżka. Otoczenie stawu jest stosunkowo gęsto obsadzone.

Rok 1936 - Wydanie pruskiej mapy topograficznej w skali 1 : 25 000 przedstawiającej miejscowość Kleszczewo pod podwójną nazwą – Wilhelmshorst i Kleschewo. Granice parku są zgodne z aktualnymi i tylko w części południowo-wschodniej, przed dworem jest dodatkowy obszar, który w okresie powojennym został z terenu parku wyłączony. Niewiele można dowiedzieć się o kompozycji parku, ponieważ jego obszar przedstawiono nie jako park ale jako użytek – zapewne ogród użytkowy. Czytelny jest tylko

zasadniczy układ komunikacyjny, odnotowano trzy stawy i kopiec widokowy w północnej części parku i jeden staw w południowym fragmencie. Główna, wschodnia droga dojazdowa do dworu (obecnie ul. Parkowa), po zachodniej stronie dworu, okalając staw południowy rozdziela się na dwie drogi. Jedna z nich prowadzi przez teren parku w kierunku północnym i prostym odcinkiem między trzema północnymi stawami, po zachodniej stronie kopca dociera do głównej ulicy Kleszczewa – aktualnie ul. Poznańskiej. Druga prowadząca w kierunku południowym doprowadza na obszar dziedzińca folwarcznego, ostro zakręca w kierunku wschodnim doprowadza wzdłuż północnego skraju tego dziedzińca do obecnej ulicy Średzkiej, dzieląc wschodnią pierzeję gospodarczej zabudowy folwarcznej na dwie części. Na wspomnianym ostrym zakręcie w kierunku wschodnim, droga ta łączy się z równoległym do niej, zamykanym bramą dojazdem do wydzielonego, małego dziedzińca przed zachodnią elewacją powozowni i innych zabudowań pomocniczych, których wschodnie elewacje są styczne do ulicy aktualnie nazywanej Średzką. Przed frontową, południową elewacją dworu jest wyraźnie widoczny owalny, ułatwiający zawracanie podjazd. Dostrzeżone różnice między przedstawieniem obszaru parku na mapie 1895 roku i tej mapie :

- po zachodniej stronie dworu zlikwidowano dwa budynki gospodarcze wraz z prowadzącym do nich podjazdem, który na tym odcinku zastąpiono drogą.
- włączono w przestrzeń użytkową teren w zachodnim fragmencie parku.
- użytkowane ogrodnictwo centrum dziedzińca folwarcznego przekształcono w przestrzeń komunikacyjną.
- rozbudowano południowo – zachodnią pierzeję dziedzińca folwarcznego.
- wschodnią pierzeję zabudowy dziedzińca folwarcznego przedzielono drogą łączącą centrum parku z większą drogą położoną na wschód od założenia. Oddzielenie to zaakcentowało służebną w stosunku do dworu funkcję powozowni i stajni (północny fragment wschodniej pierzei), które zyskały osobny dojazd.

Rok 1940 - Kolejne wydanie pruskiej mapy topograficznej w skali 1 : 25 000, które w porównaniu z wydaniem mapy z 1936 roku nie wykazuje żadnych zmian w obszarze parku. Jedyłą zmianą jest nieco inne przedstawienie nazwy miejscowości.

Po II Wojnie Światowej - majątek upaństwowiono zakładając Gospodarstwo Rolne Stację Hodowli Roślin.

20.07.1949. - Decyzja Urzędu Wojewódzkiego w sprawie wpisania parku do rejestru zabytków. W uzasadnieniu napisano :”Park został rozplanowany pięknie i celowo. Drzewostan zawiera mnóstwo cennych gatunków, dobieranych ze znawstwem. Całość przedstawia wielką wartość dendrologiczną i musi być chroniona.”(4)

Rok 1985 - Na zlecenie Urzędu Wojewódzkiego w Poznaniu, Wydział Kultury i Sztuki powstaje opracowanie Ewidencji Parku w Kleszczewie wykonane przez Ewę i Stanisława Raczkowskich.

Lata dziewięćdziesiąte XX wieku - w parku przeprowadzono prace remontowo – porządkowe, wytyczono, utwardzono żużlem, i krawężnikowano ścieżki parkowe, oczyszczono dno północnego stawu parkowego, wykonywano prace sanitarne i porządkowe w drzewostanie.

Maj 2008 roku - Na zlecenie Gminy Kleszczewo powstaje opracowanie „Inwentaryzacja Dendrologiczna Parku Zabytkowego w Kleszczewie wykonana przez Leszka Storożuka – pomiary geodezyjne i Piotra Wilanowskiego – oznaczenia i pomiary dendrologiczne.

III. Analiza warunków przyrodniczych.

Okolice Kleszczewa należą do Obszaru Złodowacenia Środkowopolskiego ze słabym przekształceniem peryglacjalnym. Przeważają tu gleby wytworzone z gliny zwałowej oraz z piasków naglinowych i niałowych – lekkie i średnie. W obrębie parku występują gleby należące do typu brunatnych podtyp : gleby brunatne właściwe. W parku panuje siedlisko odpowiadające typom siedliskowym lasu o nazwie Las mieszany świeży i Las mieszany wilgotny.

Klimat charakterystyczny dla regionu klimatycznego C (wg Romera), to klimat Krainy wielkich Dolin, w części zachodniej jest on cieplejszy, ale za to bardziej suchy, wcześniej także nadchodzi wiosna w związku z czym wydłuża się sezon wegetacyjny.

Obszar Kleszczewa znajduje się w VII Dzielnicy Rolniczo Klimatycznej o ilości dni przymrozkowych (średnio) około 100 – 110, mroźnych 30 – 35, bardzo mroźnych 3 – 4, ciepłych 30 – 35. Ostatnie przymrozki późne, czyli wiosenne, zdarzają się około połowy kwietnia, czasami też w początkach maja. Okres wegetacyjny trwa zwykle około 210 – 220 dni. Okres robót polowych rozpoczyna się w drugiej połowie marca.

Okolice Kleszczewa, tak jak większość miejscowości województwa wielkopolskiego leżą w strefie o bardzo niskich opadach rocznych o średniej opadów do 560 mm rocznie.

Pokrywa śnieżna utrzymuje się 38 – 60 dni, występuje względnie mała częstotliwość opadów gradu. Szlaki gradowe (wg Koźmińskiego) omijają teren Kleszczewa.

Inne wielkości charakteryzujące klimat przedstawiają się następująco : izoterma roczna 8° C, lipca 18,5° C, stycznia - 2° C. Suma opadów półrocza letniego jest znacznie wyższa od sumy opadów półrocza zimowego, a wilgotność względna powietrza (wg Gumińskiego) wynosi 67,5 %.

Wiatry przeważnie zachodnie (około 80 %). Siła wiatru zmienna i kształtuje się od 0 do 15 m/sek. przy czym najsilniejsze wiatry wieją z zachodu i to najczęściej w okresie półrocza zimowego. Okresy ciszy występują najczęściej późną jesienią.

Według regionalizacji przyrodniczo-leśnej (T. Trampler z zespołem), okolice Kleszczewa znajdują się w III krainie – Wielkopolsko-Pomorskiej , dzielnicy Niziny Wielkopolsko – Kujawskiej, w mezoregionie Pojezierza Wielkopolskiego.

W ramach podziału geobotanicznego Kleszczewo leży w okręgu poznańsko-gnieźnieńskim, który charakteryzuje się tym, iż znajduje się poza obszarem naturalnego występowania buka, modrzewia, jodły i świerka. W naturalnych zbiorowiskach leśnych rozpowszechniona jest świetlista dąbrowa z dębem jako gatunkiem panującym. Charakterystyczną cechą spotykanych tu lasów dębowo-grabowych, która odróżnia je od grądów spotykanych w innych częściach kraju jest obecność klonu polnego *Acer campestre* oraz jarząbu brekinii *Sorbus torminalis*.

IV Powiązanie z otoczeniem i granice ochrony parku.

Początki zorganizowanej zieleni wokół siedziby szlacheckiej w Kleszczewie sięgają przynajmniej początków XVIII wieku. Zapewne w wyniku obniżenia się poziomu wód gruntowych częściowo ustępuje jezioro Plaskota, które dotychczas broniło dostępu do warownego, ale wówczas już popadającego w ruinę dworu, wybudowanego na podwyższonej kopcem wyspie w północnej części obecnego parku. Budowa nowego dworu około roku tysiącsiedemsetnego, istniejącego do roku 1969, w obecnie południowej części parku, wśród gaju cisowego obok jeziora Plaskoty to zaczątki parku istniejącego do dziś.

Przez analogie z innymi założeniami dworskimi z tego okresu i na podstawie zasad komponowania przestrzeni wokół osiemnastowiecznych rezydencji, należy zakładać, że od początku obszerny dziedziniec służebny wobec dworu i gospodarczy, znajdował się przed

jego południową, frontową elewacją. Za dworem rozciągało się mniej lub bardziej zorganizowane założenie parkowe lub ogród użytkowy, którego obszar ograniczały wody ustępującego jeziora. Rozplanowanie głównego układu drogowego po raz pierwszy uwidoczniło na mapie topograficznej z 1895 roku (kserokopia nr 1). W 1891 roku właścicielem Kleszczewa zostaje Karol Hildebrandt, który w następnych latach tworzy tutaj cenione gospodarstwo hodowlane. Był również autorem najdoskonalszej wersji parku, zrealizowanej z dużym rozmachem i znanostwem zgodnie z obowiązującymi wówczas modernistycznymi zasadami. Zamiłowanie właściciela do hodowli i genetyki wpłynęło na dużą różnorodność sadzonych roślin i chęć sięgania po obce gatunki. Spadkobiercy Karola Hildebrandta udanie kontynuowali dzieło poprzednika, co pozwoliło stworzyć na terenie parku kolekcję liczącą ok. 300 gatunków drzew i krzewów (3). Również w tym okresie dokonano istotnych prac kształtujących ostatecznie układ wodny złożony z dwóch stawów i rowów odprowadzających nadmiar wody. W tym celu połączono w jeden trzy stawy w północnej części parku, a w południowej powiększono staw i nadano mu ciekawy kształt linii brzegowej. Wybudowane nad stawami dwa mostki o interesującej architekturze i bliskie dworu alpinarium podniosły rangę założenia i uatrakcyjniły jego kompozycję.

Zamknięty do wewnątrz charakter kompozycji parku uwarunkowany był potrzebą odizolowania się od sąsiedztwa wiejskiej zabudowy – wzdłuż północnej i wschodniej granicy, oraz od uciążliwości (zapachowych, akustycznych itp.) dziedzińca gospodarczego – wzdłuż południowej granicy. Do dziś otwarta na rozległe pola zachodnia granica parku nie została wykorzystana w jego kompozycji, gdyż w tej części parku urządzono sad i warzywnik.

Okres powojenny to czas zaniedbania, zniszczeń i dewastacji. W latach późniejszych realizowane głównie topolą nasadzenia uzupełniające miały przypadkowy charakter istotnie zakłócający dawną kompozycję (obsadzanie wewnątrz parkowych i osi widokowych), a przez stworzoną konkurencję przyspieszono wypady cennych kompozycyjnie egzotycznych drzew i krzewów.

Trwający w swym ogólnym zarysie, od co najmniej końca XIX wieku park wraz z dworem, na wszystkich etapach swojego rozwoju odgrywał zawsze znaczącą rolę w strukturze całej wsi i jako jej ważny element, wpływał na jej charakter.

Park jest istotną strefą roślinności wysokiej dla Kleszczewa i mało lesistej najbliższej okolicy, stanowiąc dodatkowo element podnoszący walory krajobrazowe. Panuje tu swoisty mikroklimat (obecność stawów), jest to atrakcyjna baza żerowa i środowisko życia wielu gatunków zwierząt, szczególnie ptaków, które swą obecnością i śpiewem w okresie wiosny i lata czynią park jeszcze bardziej interesującym.

Podstawowe znaczenie dla dalszej egzystencji parku ma właściwe utrzymanie stawów przez okresowe ich pogłębianie, czyszczenie dna, a przede wszystkim stworzenie systemu piętrzenia wody, a także kontrola, udrażnianie i utrzymanie w czystości systemu rowów odprowadzających nadmiar wody. Właściwie funkcjonujący i regulowany układ wodny jest jedyną, skuteczną ochroną przed niekontrolowanym, nadmiernym podnoszeniem się lub opadaniem poziomu wody w stawach, chroni przed podtopieniem lub suszą na terenie parku. Częste wahania poziomu wód gruntowych są jedną z najczęstszych przyczyn zamierania starych drzew, ponieważ ich malejąca elastyczność przystosowawcza nie jest w stanie sprostać nagłym zmianom.

Granica ochrony konserwatorskiej przedstawiona na planie D w skali 1 : 5000, różnicuje się na trzy strefy :

Granica ścisłej ochrony konserwatorskiej zabytkowego założenia dworsko – parkowego pokrywa się z jego granicami z włączeniem terenu zabudowań folwarcznych.

Granica ochrony kompozycji widokowej obejmuje obszar całego parku, folwarku, pól położonych po zachodniej stronie parku i wybranych, budynków mieszkalnych przy ul. Poznańskiej i Średzkiej, które posiadają ciekawą architekturę i pochodzą z czasów przynajmniej przedwojennych.

Granica ochrony ekologicznej obejmuje największy obszar (do opracowania branżowego), zlewni wód opadowych docierających do układu wodnego zasilającego stawy parkowe.

V. Gospodarka drzewostanem parkowym.

Na terenie parku zinwentaryzowano 664 drzewa w tym grupy drzew i krzewów. Gatunki dominujące to jesion wyniosły *Fraxinus excelsior* – 152 szt. i wiele młodych egzemplarzy w 8 grupach; robinia biała *Robinia pseudoacacia* – 91 szt. i młode egzemplarze w 2 grupach; topola kanadyjska *Populus canadensis* – 63 szt. ; dąb szypułkowy *Quercus robur* – 38 szt. wiąz szypułkowy *Ulmus laevis* – 26 szt. i młode egzemplarze w 3 grupach ; lipa drobnolistna *Tilia cordata* – 25 szt. i młode egzemplarze w 2 grupach; klon pospolity *Acer platanoides* 23 szt. i młode egzemplarze w 4 grupach; topola biała *Populus alba* – 22 szt. i młode egzemplarze w 3 grupach; lipa szerokolistna *Tilia platyphyllos* – 19 szt. ; Klon pospolity odm. Schwedlera *Acer platanoides* „Schwedleri”- 18 szt. z drzew iglastych sosna czarna *Pinus nigra* – 10 szt. i stosunkowo niedawne nasadzenia daglezi zielonej *Pseudotsuga menziesii* - 8 szt. ; świerku pospolitego *Picea excelsa* - 5 szt. ; i żywotnika zachodniego *Thuja occidentalis* - 5 szt. Wśród krzewów dominuje bez czarna *Sambucus nigra* -33 szt. i liczne egzemplarze w 18 grupach i śnieguliczka biała *Symphoricarpos albus* -9szt. i liczne egzemplarze w 11 grupach.

Na terenie parku występują egzotyczne i rzadko spotykane gatunki drzew i krzewów przetrwałe z utworzonej przez dawnych właścicieli bogatej kolekcji. Często są to najstarsze drzewa, które osiągnęły imponujące wymiary kwalifikujące je do szczególnej ochrony jako pomniki przyrody:

- dąb szypułkowy odm. stożkowa *Quercus robur* „Fastigiata” nr 170 – 312 cm obwodu w pierśnicy,
- kasztanowiec japoński *Aesculus turbinata* mylnie w inwentaryzacji dendrologicznej oznaczony jako kasztanowiec biały, nr 217 – 390 cm obwodu w pierśnicy,
- lipa krymska *Tilia euchlora* nr 292 – 365 cm obwodu w pierśnicy,

rodzime drzewa

- wiąz szypułkowy *Ulmus laevis* nr 96 – 286 cm obwodu w pierśnicy
- topola biała *Populus alba* nr 617 – 510 cm obwodu w pierśnicy – **najgrubsze drzewo w parku.**
- cis pospolity *Taxus baccata* nr 630 – 62/51/47 cm obwodu w pierśnicy

Pozostałe drzewa egzotycznych gatunków osiągające okazałe wymiary to (w nawiasie podano jako pierwszy numer inwentarzowy, a po myślniku obwód w cm z roku 2008) : dąb szypułkowy odm. stożkowa *Quercus robur* „Fastigiata” (17 - 216 cm), jesion wyniosły odm. jednolistna *Fraxinus excelsior* „Diversifolia” (117 – 207 cm), skrzydłorzech kaukaski *Pterocarya fraxinifolia* (178 – 220cm), Klon pospolity odm. Schwedlera *Acer platanoides* „Schwedleri” (195 – 200cm), wierzba biała odm. zwisająca *Salix alba* „Tristis” (271 – 292

cm, 564 – 335 cm), miłorząb dwuklapowy *Ginkgo biloba* (539- 85 cm), wiązowiec zachodni *Celtis occidentalis* (541 – 118cm, 593 – 93 cm), Sofora japońska *Sophora Japonica* (625 – 200 cm). Na terenie parku zachowały się również stare egzemplarze następujących krzewów : dereń jadalny *Cornus mas* (nr 326, 483, 511) i trzmielina pospolita *Euonymus europaeus* (nr 530).

W ewidencji parku z 1985 roku odnotowano nieistniejące już dzisiaj następujące drzewa egzotycznych gatunków i odmian : dąb wielkoowocowy *Quercus macrocarpa*, dąb bezszypułkowy odm. strzępolistna *Quercus petraea „Laciniata”*, iglicznia trójcierniowa *Gleditsia triacanthos*, jesion pensylwański *Fraxinus pensylvanica*, klon jawor odm. purpurowa *Acer pseudoplatanus „Purpureum”*, klon srebrzysty odm. strzępolistna *Acer saccharinum „Wieri”*, orzech włoski *Juglans regia*, Odtworzenie ich obecność w kompozycji parku uwzględniono w koncepcji rewaloryzacji.

Plan A przedstawia szczegółową i pełną strukturę wiekową drzewostanu. Najstarszym drzewom, pochodzącym z pierwotnego założenia parku (8 szt. w wieku powyżej 150 lat; 13 szt. w wieku między 120 i 150 lat i 21 szt. w wieku 100 – 120 lat) należy zapewnić : jak najlepsze warunki wzrostu przez:

- wykonanie zabiegów pielęgnacyjno – leczących;
- właściwe regulowanie dostępu światła (wycinanie podrastających, zagłuszających młodych drzew);
- szczególną ochronę podczas prac rewaloryzacyjnych (budowa nawierzchni drogowych, kopanie rowów pod instalacje podziemne, wycinka z obalaniem innych drzew).

Drzewa młodsze niż 70 letnie to najliczniejsza grupa, lecz najczęściej pochodząca z samosiewu lub przypadkowych, nieprzemyślanych nasadzeń zakłócających pierwotną kompozycję parku.

Plan B przedstawia najważniejsze uwagi dotyczące postępowania z drzewami znajdującymi się na terenie parku. Za pomocą symboli oznaczono drzewa do następujących zabiegów :

- **usunięcie posuszu** (suchych gałęzi, konarów, tylców po złamanych gałęziach i konarach, a także zabezpieczenie drobnych ubytków kory, małych kieszeni próchnicznych usuwania jemioly, ciał obcych, poprawienia wcześniej nieprawidłowo wykonanych cięć, itp. Oczywiście przedstawiony tu pełny zakres zabiegów należy realizować wybiórczo dostosowując do nieprawidłowości występujących na konkretnym drzewie).

Numery inwentaryzacyjne 71 drzew wyznaczonych do tego zabiegu : 6, 7, 9, 16, 21, 52, 53, 83, 89, 90, 91, 92, 93, 106, 109, 117, 170, 173, 201, 205, 206, 208, 210, 217, 223, 224, 225, 227, 244, 213, 319, 321, 323, 349, 356, 359, 406, 414, 447, 462, 464, 465, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 480, 482, 485, 489, 516, 526, 528, 531, 532, 541, 546, 558, 594, 595, 598, 600, 605, 613, 614, 623.

- **usunięcie posuszu i redukcja korony** (usunięcie suchych gałęzi, konarów, tylców po złamanych gałęziach i konarach, wykonanie redukcji nieprawidłowo uformowanych koron [poprawa statyki pochylonych drzew lub posiadających asymetryczne korony], obniżenie wysokości drzewa przez usunięcie martwego lub złamanego wierzchołka, a także zabezpieczenie drobnych ubytków kory, małych kieszeni próchnicznych, usuwania jemioly, ciał obcych, poprawienia wcześniej nieprawidłowo wykonanych cięć, itp. Oczywiście przedstawiony tu pełny zakres zabiegów należy realizować wybiórczo dostosowując do nieprawidłowości występujących na konkretnym drzewie).

Numery inwentaryzacyjne 32 drzew wyznaczonych do tego zabiegu : 8, 14, 50, 69, 81, 97, 107, 188, 203, 204, 231, 238, 291, 302, 303, 309, 327, 336, 339, 342, 348, 455, 456, 458, 463, 499, 517, 521, 543, 544, 593, 625.

- **kompleksowe leczenie** (usunięcie posuszu i jemioly; zabezpieczenie dużych i małych ubytków próchnicznych pnia, konarów i kory; usunięcie lub leczenie tkanek porażonych przez patogenny; zabezpieczenie i prawidłowe uformowanie ran; redukcja korony; ewentualne założenie wiązań; poprawa wcześniej nieprawidłowo wykonanych cięć, usunięcie plomb betonowych i innych ciał obcych).

Oczywiście przedstawiony tu pełny zakres zabiegów należy realizować wybiórczo dostosowując do nieprawidłowości występujących na konkretnym drzewie).

Numery inwentaryzacyjne 20 drzew wyznaczonych do tego zabiegu : 17, 19, 41, 82, 163, 178 – przy tym drzewie ze względów estetycznych usuwanie martwych tkanek należy ograniczyć do niezbędnego minimum czyli do tych fragmentów korony, które utraciły wartość techniczną drewna i grożą złamaniem lub oderwaniem, 195, 200a, 247, 271, 275, 287, 292, 353, 355, 410, 413, 564, 571, 617.

(Wszystkie prace z zakresu leczenia powinny być wykonane przez profesjonalne, wyspecjalizowane i doświadczone firmy !).

- **zabiegi leczące realizowane w mniejszej skali** (na drzewach tej grupy pojawiły się nieprawidłowości, które należy zabezpieczyć, by powstrzymać rozwijające się procesy chorobowe – są to drzewa nie objęte wcześniej opisanymi zabiegami).

- numery inwentaryzacyjne 3 drzew wyznaczonych do zabiegu usunięcia ciał obcych (gwoździe, śruby, fragmenty siatki ogrodzeniowej, sznury kable itp. Jeżeli element jest mocno wrośnięty w tkankę drzew nie należy go usuwać kalecząc drzewo, ale należy go obciąć tuż przy pniu) : 451, 499, 512.

- numer inwentaryzacyjny 1 drzewa wyznaczonego do zabiegu usunięcia porażającej drzewo jemioly pospolitej *Viscum album* : 51.

By zwiększyć efekt zabiegu należy zadbać o jednorazowe usunięcie jemioly ze wszystkich porażonych drzew.

- numery inwentaryzacyjne 19 drzew wyznaczonych do zabiegu poprawy wcześniej niewłaściwie wykonanych cięć (źle wykonane cięcia są częstą przyczyną powstawania chorobotwórczych procesów w tkance drzewa - poprawiając należy wykonać je zgodnie ze sztuką) : 15, 76, 88, 315, 322, 330, 340, 341, 346, 358, 407, 408, 409, 412, 449, 451, 483, 577, 578,

- numery inwentaryzacyjne 23 drzew wyznaczonych do zabiegu zabezpieczenia ubytków kory : 5, 38, 85, 237, 315, 329, 345, 346, 347, 352, 357, 407, 452, 502, 506, 508, 511, 515, 520, 577, 578, 591, 630.

- numery inwentaryzacyjne 12 drzew wyznaczonych do zabiegu zabezpieczenia ubytku próchnicznego: 13, 66, 99, 200, 335, 483, 502, 508, 511, 519, 530, 630.

- bieżące usuwanie odrostów od pnia i od korzeni – gatunki szczególnie podatne do ich wytwarzania to lipy, klon jesionolistny, robinia biała śliwa wiśniowa itd. **z wylęczeniem skrzydlorzechu kaukaskiego.**

- **drzewa i krzewy do przesadzenia**, niektóre z nich można wykorzystać do proponowanych nasadzeń w parku (rozdział VII – lista proponowanych nasadzeń). Numery inwentaryzacyjne 29 drzew i krzewów wyznaczonych do tego zabiegu : 2, 3, 23, 24, 25, 26, 48, 110, 111, 112, 113, 115, 125, 126, 176, 179, 214, 215, 216, 289, 290, 550, 551, 552, 553, 554, 560, 561, 635a.

- Numery inwentaryzacyjne 16 drzew, które dopiero w sytuacji naturalnego wypadu **należy zastąpić innym gatunkiem** : topole kanadyjskie o numerach 89, 90, 91, 92, 93 należy zastąpić wiązami szypułkowymi; topole białe o numerach 455, 457, 458, 459 i topole czarne o numerach 462, 464, 467, 468, 469, 470, 471 należy zastąpić dębami szypułkowymi.

- Numery inwentaryzacyjne 7 drzew, których **lokalizację należy zmienić** dopiero w sytuacji naturalnego wypadu, w momencie sadzenia roślin-następców, które należy posadzić w odległości 2 m na zachód od dotychczasowej lokalizacji : 407, 408, 409, 410, 411, 412, 413.

- Numery inwentaryzacyjne 10 drzew, które w sytuacji naturalnego wypadu należy **zastąpić innym gatunkiem, a także należy zmienić ich lokalizację**: wierzby kruche o numerach 351, 352, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359 należy zastąpić robiniami białymi w odmianie kulistej „Umbraculifera” sadzonymi w równych odległościach co 4,3 m w dotychczasowej linii wzrostu drzew. Wierzbę kruchą o numerze 414 należy zastąpić lipą drobnolistną posadzoną po zachodniej stronie alei parkowej w linii odnowionego szpaleru lip.

- **drzewa i krzewy do usunięcia** (w przeważającej części są to najmłodsze drzewa i krzewy, samosiewny, lub nieudane nasadzenia, zrealizowane w miejscach otwartych przestrzeni polan parkowych. Inne rosną na osiach widokowych, jeszcze inne stwarzają poważne zagrożenie dla najstarszych drzew, odbierając im światło przez wzrost w nadmiernym zagęszczeniu. Powoduje to deformacje i nadmierne, osłabiające redukcje koron, a także wyjałowienie gleby ze składników pokarmowych. W grupie tej znalazły się drzewa o zagrożonej statyce czyli nadmiernie wychylone, o naderwanych korzeniach, wsparte na innych drzewach, oraz zamierające, poważnie zaatakowane przez patogenny [zagrożenie dla zdrowych drzew] oraz drzewa martwe).

- Numery inwentaryzacyjne 15 **drzew martwych** wyznaczonych do usunięcia : 95, 104, 253, 337, 343, 344, 366, 367, 379, 424, 491, 492, 510, 612, 626.
- Numery inwentaryzacyjne 3 grup drzew do usunięcia, w których występują **martwe i żywe drzewa** : 391, 401, 421.
- Numery inwentaryzacyjne grup drzew i krzewów, w których należy **usunąć lub przesadzić tylko wybrane gatunki** : 390a – bez czarny, śnieguliczka biała, kolcowój zwyczajny, lipa drobnolistna, jesion wyniosły, wiąz szypułkowy, porzeczka alpejska; 453 – kolcowój zwyczajny, agrest pospolity; 460 – kolcowój zwyczajny, jesion wyniosły, topola biała, lipa drobnolistna, agrest pospolity, bez czarny, chmiel zwyczajny; 461 – śliwa wiśniowa; 464 – śliwa wiśniowa; 473 – bez czarny, chmiel zwyczajny, kasztanowiec biały; 474 – klon pospolity; 475 – pniak po uciętym współprzewodniku; 483 – pniak po uciętym współprzewodniku; 530 – martwy współprzewodnik; 605 – śnieguliczka biała, klon pospolity, 610a – klon pospolity, klon jesionolistny; 627 – jesion wyniosły;
- Numery inwentaryzacyjne 273 **żywych drzew i krzewów** do usunięcia: 1, 11, 12, 22, 27, 28, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 43, 44, 45, 47, 49, 54, 55, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 67, 68, 73, 86, 95a, 98, 105, 114, 116, 118, 119, 120, 121, 123, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 138, 140, 141, 144, 148, 151, 153, 155, 157, 158, 159, 162, 164, 165, 166, 175, 177, 180, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 190, 191, 193, 194, 196, 197, 199, 228, 233, 136, 240, 241, 245, 246, 248, 249, 250, 251, 252, 254 – usunąć lub przesadzić, 255 – usunąć lub przesadzić, 258, 259, 266, 272, 274, 276, 277, 278, 279, 280, 281, 282, 285, 286, 293, 300,

301, 304, 305, 306, 307, 308, 310, 311, 312, 313, 324, 325, 328, 331, 333, 334, 350, 360, 360a, 361, 362, 363, 364, 365, 368, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 380, 381, 382, 383, 384, 385, 386, 388, 389, 390, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 400, 402, 404, 415, 416, 417, 418, 419, 420, 422, 423, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 434, 435, 441, 442, 443, 444, 446, 450, 466a, 476, 477, 478, 481, 486, 187, 493, 495, 496, 497, 498, 507, 509, 513, 514, 518, 524, 525, 529, 534, 535, 536, 537, 538, 547, 548, 562, 563, 564a, 565, 566, 567, 568, 569, 569a, 570, 572, 574, 585, 586, 588, 589, 596, 599, 600a, 601, 606, 607, 608, 609, 610, 611, 615, 616, 617a, 618, 619, 620, 621, 622, 624, 628, 629, 631, 632, 633, 634 – robinia biała – usunąć, cis pospolity – przesadzić, 635, 636, 637, 638, 639, 640, 640a, 641, 642 – wiąz szypułkowy – usunąć, szalklak pospolity – przesadzić, 643, 644, 645, 646, 648.

- Numery inwentaryzacyjne 2 drzew, których **nie należy odnawiać** po naturalnym wypadzie – nie należy sadzić rośliny następcy: 6, 387.
- Proponowana **likwidacja grup** o numerach inwentaryzacyjnych 97a, 309a, 414a musi być poprzedzona ustaleniami własnościowymi i jeżeli prawo własności do rosnących tam roślin należy do osób prywatnych powinna być zawarta ugoda określająca termin, sposób i wykonawcę ich usunięcia.
- **Wszelkie działania z roślinami oznaczonymi w inwentaryzacji od numeru 628 do numeru 648a można wykonać tylko w porozumieniu z właścicielem działki nr 15/44, która została wyłączona z obszaru parku i nie jest przedmiotem zlecenia !**

Przeprowadzenie gospodarki drzewostanem w proponowanych zakresach pozwoli odtworzyć dawne elementy kompozycji parkowej, właściwie doświetlić i szerzej wykorzystać decydujące o pięknie parku niższe piętra roślin (krzewy, runo), odpowiednio kształtować korony drzew cennych kompozycyjnie, a także zwiększając tempo przewietrzania parku poprawić sytuację sanitarną.

VI. Analiza układu zabytkowego.

Porównując obecny stan parku z jego obrazem na pruskiej mapie topograficznej z 1895 roku, można stwierdzić, iż zachował on swoje granice z tamtego okresu. Jediną zmianą jest wydzielenie południowego fragmentu parku wraz z dziedzińcem gospodarczym.

Na początku XVIII wieku, zapewne w wyniku obniżenia się poziomu wód jeziora Plaskoty rację bytu utracił warowny dwór, wówczas już popadający w ruinę. Wybudowano go na podwyższonej kopcem wyspie jeziora, które ostatecznie zredukowało się do obecnego stawu w północnej części parku. Najwcześniejsza faza rozwojowa założenia parkowego związana jest z budową nowego dworu, istniejącego do roku 1969, który powstaje wśród gaju cisowego.

Przez analogie z innymi założeniami dworskimi z tego okresu i na podstawie zasad komponowania przestrzeni wokół osiemnastowiecznych rezydencji, należy zakładać, że od początku obszerny dziedziniec gospodarczy, pełniący również służebną funkcję wobec dworu, znajdował się przed jego południową, frontową elewacją. Za dworem rozciągał się obszar ograniczony wodami ustępującego jeziora. Jego podmokły charakter długi czas utrudniał realizację zorganizowanej zieleni. Naturalna sukcesja rodzimych gatunków drzew

(dęby, jesiony, topole i wiązy) stworzyła materiał wyjściowy do realizacji przez Karola Hildebrandta właściciela dworu od roku 1891, najcenniejszej fazy rozwojowej założenia parkowego, która na początku swojego istnienia musiała charakteryzować się dużym lub nawet przeważającym udziałem drzew owocowych. Ta cecha powoduje przedstawienie obszaru parku na kolejnych pruskich mapach (z lat 1895, 1936 i 1940) jako ogrodu użytkowego. Zamiłowanie właściciela do hodowli i genetyki wpłynęło na dużą różnorodność sadzonych roślin i chętnie sięganie po obce gatunki, a obowiązujące już wówczas modernistyczne zasady wpłynęły na charakter tworzonego założenia, co częściowo ilustrują zachowane zdjęcia archiwalne. Spadkobiercy Karola Hildebrandta udanie kontynuowali dzieło poprzednika, co pozwoliło stworzyć na terenie parku kolekcję liczącą ok. 300 gatunków drzew i krzewów (3). Efekt tych prac został wysoko oceniony przez powojennych pracowników Urzędu Wojewódzkiego, którzy decyzję o wpisaniu parku do rejestru zabytków uzasadnili następującymi słowami : „Park został rozplanowany pięknie i celowo. Drzewostan zawiera mnóstwo cennych gatunków, dobieranych ze znanstwem. Całość przedstawia wielką wartość dendrologiczną i musi być chroniona.”(4). Południowy staw parkowy w swoim obecnym kształcie istniał już w roku 1909, natomiast trudno jednoznacznie określić moment połączenia trzech, północnych, mniejszych stawów w jeden duży, w którym poziom wody regulowano rowem odprowadzającym jej nadmiar w pola po zachodniej stronie parku. Przekaz jaki uzyskujemy dzięki fotografii archiwalnej nr 5, wykonanej najpóźniej do roku 1945, ukazującej fragment północnego stawu w jego aktualnym kształcie linii brzegowej porośniętej zróżnicowanym wiekowo drzewostanem, sugeruje brak aktualizacji tego fragmentu parku na pruskich mapach topograficznych z 1936 i 1940 roku.

Wybudowane nad stawami dwa mostki o interesującej architekturze i bliskie dworu alpinarium podniosły rangę założenia i uatrakcyjniły jego kompozycję.

W latach powojennych, bez fachowej pielęgnacji, kompozycja parku ulega niekorzystnym przekształceniom. Ubytki cennego drzewostanu odnawiane były samosiewami bądź topolą, którą sadzono również we wnętrzach parkowych i w osiach kompozycji. Przez stworzoną konkurencję przyspieszono wypady cennych kompozycyjnie, rzadkich i egzotycznych drzew oraz krzewów. Podobny los spotkał liczne drzewa i krzewy owocowe, których dawną, obecność potwierdza ewidencja parku z 1985 roku i do dziś obecne odrosła gatunków używanych w szkółkarstwie jako podkładek.

Rozbiórka w 1969 roku dworu, który był dominantą kompozycyjną i architektoniczną spowodowała najpoważniejszą stratę, a w dalszej konsekwencji zagrożenie dla zachowania kompozycji parku. Najcenniejszy i najciekawszy kompozycyjnie obszar bliskiego otoczenia dworu uległ najbardziej niekorzystnym przekształceniom, a nawet fragmentarycznie wydzieleniu z terenu parku.

Parkowy układ komunikacyjny, niestety w nikły sposób odwzorowany na pruskich mapach topograficznych, na których przedstawiono tylko zasadniczy układ dróg, najpełniej ilustruje ewidencja parku z 1985 roku. Ziemny, nieutwardzony charakter alej parkowych utrudnia jednoznaczne określenie, które z ówczesnych alej były zakładane świadomie przez przedwojennych właścicieli, a które powstały w wyniku wydeptania skrótów w czterdziestoletnim, powojennym okresie użytkowania. Przeprowadzone w latach dziewięćdziesiątych XX wieku prace remontowo – porządkowe, które polegały między innymi na wytyczeniu, utwardzeniu żużlem, i krawężnikowaniu ścieżek parkowych doprowadziły do zatarcia ewentualnych śladów dawnego układu komunikacyjnego.

Reasumując , park w Kleszczewie znacznie zubożony w swoje dawne atrakcje, niekorzystnie przekształcony kompozycyjnie, jest jeszcze na etapie, który pozwala na przeprowadzenie udanej rewitalizacji zgodnej z przekazem historycznym i wykorzystującej ciekawe położenie oraz inne bezsporne atuty tego miejsca.